

MÜASİR İNSANIN MADDİ TƏSİRDƏKİ MƏNƏVİ ALƏMİ VƏ MƏNƏVİYYATIN BİR ELM KİMİ TƏSDİQİNİN GƏRƏKLİLİYİ

Xülasə

İnsanı təşkil edən əsas təməllərdən biri mənəviyyatdır və mənəviyyat bir elm sahəsi kimi araşdırılmağa başlanmışdır. Maddiyyatın hakim olduğu bu günkü dünyada mənəviyyatın tənzimlənməsi və mənəvi tarazlığın əldə edilməsi xüsusi önəm daşıyır. Mənəviyyat elminin digər elm sahələri ilə birləşdiyi və ayrıldığı məqamlar vardır. Təlimlər və öyrədilmə yoluyla mənəviyyatın təmin olunması toplum problemlərini böyük ölçüdə həll edə bilər.

***Açar sözlər:** mənəviyyat, qəlb, insan, mənəvi, maddi, inkişaf, dəyişim*

The spiritual world of modern human in material influence and the need for the confirmation of spirituality as a science

Summary

One of the basic foundations of human existence is spirituality, and spirituality began to be investigated as a field of science. In today`s world of materialism the regulation of spirituality and the attainment of spiritual balance are of particular importance. Science of spirituality have points where it merges and seperates with other fields of science. Society's problems can be solved by providing spirituality through training and teaching.

Key words: spirituality, heart, human, spiritual, material, development, change

Giriş

Yaşadığımız müasir dövr texniki və maddi inkişaf sürəti ilə insanı və onun mənəvi aləmini öz güclü təsiri altına almışdır. Müasir insan çox vaxt bu təsirin fərqlində belə olmadan həyatını başa vurur. Maddi yaşamına qapılaraq daxili müvazinətsizliyinin səbəblərini axtarır və sarsıntılar keçirir. Mənəviyyat elmi insanı bu duruma düşmədən əvvəl maddiyyatdan ayılıb mənəviyyatın varlığını göstərir və mənəviyyat elminin digər elmlərlə oxşar və fərqli yanlarını bəirləyərək inkişafını təmin edir. Dinlə mənəviyyat elminin kəsişmə və eynilik məqamlarını açır. Dünya hələ də mənəviyyat sərbəst bir elmdirmi, deyilmi fikrinin mübahisəsini edərkən, biz mənəviyyatın bir elm olduğunu və bu elmin təhsil-tədris sisteminə daxil edilməsinin gərəkliyi fikrini irəli sürürük. Həyatın mənasını sənətdə axtarıb qane olmadığı məqamlarda, insan mənəviyyatla mənə-mahiyyət arayışlarına cavab tapır. Çünki mənəviyyat kamil insan modelini tətbiq edir və mənəviyyat bir elm kimi təsdiq olunur.

Bu gün yaşadığımız dünya total dinamik gəlişmə prosesinin bəlkə də ən aktiv dönməndədir. Bu dövr və bu dinamizm insanların üzərindən təsirsiz keçmir. Hər nə qədər insanın maddi bədən varlığına təsir edirsə, bundan qat-qat artıq dərəcədə iç dünyasına, əqli, psixoloji, düşüncə və mənəvi aləminə təsir edir. Bu dövəmdə bu dinamizmdə insan maddi inkişafa, rifaha, yüksəlişə və məmnunluğa o qədər aludə olur ki, mənəviyyatı, iç dünyası unudulur və yaxud arxa plana keçir. Deyilə bilər ki, bu gün insanın çiplə idarə olunduğu bir vaxtda mənəviyyatdan danışmaq və bir elm sahəsi olaraq ömrünü və gücünü mənəviyyata həsr etmək absurd deyilmi?

Mənəviyyatın insanı təşkil edən təməllərdən biri olduğunu və bir elm sahəsi kimi sonradan araşdırılmağa başlandığını bilirik. Əbədi olaraq arayışında olduğumuz “yaşamın anlamı və mənəviyyat bir-biriylə pozitiv münasibətdə olan anlayışlardır”. Mənəviyyat həm fərd, həm də toplum üçün önəmli bir yer tutur. Bu, fərdin özünü araşdırıb tanıması, model olaraq qəbul etdiyi kamil insan fərqliliyinə çatmaq üçün öz üzərində çalışması, özünün iç dünyasında “uzun incə bir yoldayım” ideyasını tətbiq etməklə üst və saf insan məqamına gəlib çatması prosesinin adıdır. Franklinin də dediyi kimi, “Bu günün insanları həyatı asanlaşdırmaq üçün bir çox vasitəyə sahib olmasına rəğmən, həyatın mənası baxımından sıxıntı-kədər içərisindədir (Frankl, 1999). Həyatın mənasını mənəvi anlam yoluyla dəyərləndirmək həm pozitiv, həm də dini psixologiyanın da önəm verdiyi anlayışdır, eləcə də mənəviyyatın fərqli ölçülər və sahələrlə münasibətinin araşdırılması mühim məsələdir. Emmons isə (2006, s.64) müasir izah verərək mənəviyyatın, “dini mənəviyyat, təbii mənəviyyat və insani mənəviyyat” olaraq dəyərləndirilə biləcəyini göstərmişdir. Bizim söhbətimiz insani mənəviyyat üzərindədir. Çünki 20-ci əsrin ikinci yarısından sonra qərbdə yenidən insanın ruhu olduğu məsələsi ortaya çıxdı və bunun ardınca insan mənəviyyatının öndə tutulmasının elmi əsasları işlənilib hazırlandı.

Elm və texnika inkişaf etdikcə, insan daha çox şeyə nail olduqca, kosmosu və hətta insan beynini idarə etməyə başladıqca eqosu artdı və həm özünün, həm dünyanın, sadəcə maddiyyatdan ibarət olduğu zənninə qapıldı. Və insan maddi kapital, mədəni kapital və sənət kapitalı baxımından dövlətə sahib olmaq üçün çalışdı. Mənəvi üçün çalışanlara ya dindar deyib geriçi adlandırdılar, ya mistik deyib tərki dünya hesab edərək bədi əsər qəhrəmanlarına çevirdilər. Ancaq insanın mənəvi ehtiyacı əsla ödənmədi. Yeni bir inkişaf dalğasına keçən psixologiya hər kəsin marağını çəkdi, kütləvi olaraq psixoloqlara müraciət edərək problemləri həll etməyə çalışdılar. Ancaq psixologiya artıq pozulmuş bir sinir sistemini və əsəb gərginliyini, davranış pozuqluğunu təmir edir, mənəviyyatı bərpa etmir. Mənəviyyatın tənzimlənməsi və tarazlığının əldə edilməsi psixoloji deyil, sırf mənəvi təlimlər və ögrətilmə ilə təmin oluna bilər. Əgər mənəviyyat dərsləri alınır və mənəvi tarazlıq təmin olunursa psixoloji problemlər yaranmaz. Bu səbəbə görə mənəviyyatın ayrıca bir elm kimi işlənilməsi və öyrənilməsi həyata keçirilməli. Mənəviyyatın “dinlə eyniləşdirib, dindən ayrı bir elm sahəsi kimi araşdırılmaması” toplumda onun unudulmasına və fərqli səmtlərə yönlənməsinə gətirib

çıxardı (Kızıllırmak, 2015, səh.33). Mənəviyyat dinin kölgəsində qalaraq Allaha xidmət prinsipinə çevrilmişdir. Halbuki, mənəviyyat Allaha xidmətlə yanaşı insanın ayrıca öz varlığını tanıması və qəlbinin mənəvi sirlərini öyrənməsi məzmunu daşıyır. İnsan, mənəvi qəlb xəstəliklərindən xilas olması üçün iç yolçuluğuna çıxmalıdır, islam dinində, xüsusilə də təsəvvüfdə bu iş yetərinə təcrübə edilmiş və uğurlu nəticələrə çatılmışdır.

Möhtərəm düşünür Sait Halim Paşanın sözləri ilə desək, nə idealist, nə də pozitivist deyil....hər ikisi bir arada olmalı.

Mənəviyyat sözü latınca nəfəs, ibrancə insan ruhunun toxumu mənasında maddi olmayan, məcazi olan, ürək gücü, ruh-içsəl güc mənasında olduğu halda, ona termin olaraq tək bir tərif verilməmiş, müxtəlif alimlərin fikrincə müxtəlif təriflər verilmişdir, “sir, böyük güc, tanrı ilə əlaqə, həyatın mənası və məqsədi, insanın fərd olaraq özünə və ya başqalarına bağlılığı və münasibəti, saf sevgilə bağlanma” və s. kimi adlandırılmışdır. Hələ XII əsrdən insanın psixoloji yönü, XV və XVI əsrlərdə dindarlıq mənasında, XX əsrdən sonra isə dində, eləcə də qeyri dini mənalarda işlənmişdir. Bəzi zamanlar dinlə “mənəviyyat eyniləşdirilsə də digər zamanlarda bu iki anlayış fərqləndirilmiş və mənəviyyat daxili, dinamik, fərdi, subtyektiv və təcrübəyə dayanan xeyirli bir strukturu” ifadə etmişdir. 1980-ci ildən başlayaraq mənəviyyat adı altında bir çox inanc forması meydana çıxmışdır. Dinlə mənəviyyatın münasibəti belədir:

1. Din və mənəviyyat ayrı anlayışlardır.
2. Din və mənəviyyat eyni anlayışlardır.
3. Mənəviyyat dini əhatə edir və daha genişdir.
4. Mənəviyyat dinin bir formasıdır və din daha genişdir

Sait Halim Paşa “inkışaf etməməyimizdə və geri qalmağımızda alim və öndə gedənlər məsul tutulmalı ikən, əxlaq və mənəvi dəyərlərimiz, yəni başqa sözlə dinimiz məsul tutulmuşdur (Sait Halim Paşa. “Toplumsal çözülmə-böhranlarımız”. İstanbul, 1983. səh.154) deyir. Bu sözdə böyük gerçəklik vardır. Belə ki, hər ikisini ifadə edən insandır, qanunlar və ehkamlar özlüyündə insanda təzahür edir. Bu baxımdan mənəviyyatın ortaq elmi təməli elmi düşüncə və təcrübə üsulu ilə olmalıdır.

Mənəviyyatın əsas ana xətti insanı həyatın mənası, fərdin şəxsiyyət anlayışı və vicdani, içsəl dəyərlər sistemidir, insanın əxlaqını, davranışını, məqsədini və mənasını formalaşdırmaq və inkışaf etdirmək yolunda insani təcrübələri əhatə edir. Mənəviyyat daha çox fərdi xüsusiyyət daşıyır, ona görə də indiyə qədər bəlli bir sistemə salınaraq meyar və ölçüləri tənzimlənərək bir formul şəklində təqdim edilməmişdir.

Saflıq, mənəviyyat, elmi əsaslara dayanan bir termin olaraq lüğətimizə girməlidir. Əxlaq bir fənn olaraq tədris olunmalıdır. Digər elmlər- riyaziyyat, tarix, ədəbiyyat, fizika, kimya tədris olunduğu kimi mənəviyyat da- bəlkə əxlaq adıyla, bəlkə mənəviyyat, ya da sadəcə İnsan adıyla tədris olunmalıdır. Mən bunun metodunu hazırladım. Bioloji, anatomik insan dərsləri olduğu kimi mənəvi insan dərsləri də olmalı, əlifbasından zirvəsinə insan mənə'n addım-addım öyrənilməlidir. Bir metod və təcrübəsi işlənərək hazırlanan mənəviyyat elmini bir fənn olaraq təhsil sistemimizə daxil etməyi təklif edirəm.

Bir vaxt Qərb Rənesans yaşadı, mədəniyyəti qaldırdı. Mən istəyirəm ki, bu əsrdə, bu dövrdə biz də bir rənesans yaradaq. Yeni insan, yeni insan beyni, qəlbi təmiz insan mədəniyyəti yaradaq, dünyaya yeni insan modeli təklif edək. 1959-cu ildə Çin Tibeti işğal edəndə Dalay Lama bunu qəbul etmədi və etiraz olaraq yaşadığı paytaxtdan köçüb başqa bir şəhərdə məskən saldı və elan etdi ki, bundan belə Dalay Lama olmayacaq. Çünki ölkəsi işğal olunanda mənəviyyatı zədələnmişdir. Və bu zədəni bərpa etmək imkansızdır. Bu gün bizim də mənəviyyatımız zədələdir. Müqəddəs bildiyimiz vətənimiz paramparçadır. Bizim ruhumuz isə kosmopolit deyil, təsirdən qurtulması üçün yəqin ki, uzun zaman gərəkəcək. Yaxud da bərpası təbii olaraq öz- özünə yenidən yaranma şəklində olmayacaq. Odur ki, mən yenə bayaqkı fikrimə qayıdırəm, mənəviyyat məktəbi şərtidir.

İnsan və onun özəllikləri dəyişməzdir, dəyişən qılıfdır, onlara verilən adlardır, biçilən formalardır. Mənəvi olan sabit olunca, fərdlər mənə'n güclü olunca toplum da güclü olur, saf olur. Maddiyyatda olan güc nə qədər möhtəşəm görünsə də keçicidir. Necə ki, bu gün maddiyyatı güclü olan qərb bədbinliyə yuvarlanıb, əxlaq böhranı yaşayır. Qərb üçün elmin, təhsilin gəlişimi, texnikanın inkışaf sürəti ən böyük məqsəddir. Bunlara sahib oldunsa xoşbəxtliyi qarantiledin deyirlər. Ancaq gerçək xoşbəxtliyin mənəviyyatsız olmayacağını artıq dərk etməyə başlayıblar.

Bu gün dünya maddiyyat üzərində gedir və əxlaqın yetərli olduğu deyilir. Əxlaq toplum düzenini sabit saxlamaq üçün ən vacib məsələdir. Qərbi təqlid edərək, onun bir çox fikir və təcrübələri ölkəmiz və insanımız üzərində sınıdır və həyata keçirilir. Həm millilikdən, milli kimlikdən, milli mentalitetimizin qorunub saxlanması, inkışafından danışırıq, həm də inkışaf adına qərb düşüncə və metodlarını tətbiq edirik. Bunlar bəzən daban daban zidd olan mənalara çevrilir. Ümumi deyil, fərdi şəkildə misal çəksək, məsələn, elə insanı götürək. Qərb insana dəyər verir. Doğrudur. Ancaq qərb uğur qazanmış, bəlli bir məqama

çatmış, maddi yaxud humanitar kapitalla sahib olan, mövqe və maddiyyat qazanmış insana dəyər verir. Yaxşı və ya pis, xeyirxah və ya şərçi, vicdanlı və ya vicdansız olmasına baxmır. Heç bir şeyə sahib olmayan insana dəyər vermir. Bütün dünyanın və ölkələrin müşahidəsində gəldiyimiz bir qənaət var: o da budur ki, hər nə qədər dünya, texnika, texnologiya irəliləsə, kosmos ayaqlarımızın altında olsa, hər diləyimizin əlçatanlığı təmin edilsə və s., yenə də insanın hiss və ehtiyacları dəyişmir. Yenə də insanın bir tək əbədi ehtiyacı var: xoşbəxt olmaq və bunun üçün gözəl mənəviyyat. Burada elmi düşüncə və təcrübə metodu müasir çıxış yolu kimi görünə bilər. Ancaq bir şeyi unutmamalı ki, qərbdə hakim mədəniyyət ağla və elmə dayanırsa, şərqdə mədəniyyət mənəviyyata, qəlbə dayanır. Odur ki, qərbdə inkişaf şərtdirsə, bizdə insani anlayışların dəyişməz qalması şərtidir, mənəvi sabitlik önəmlidir və mənəvi sabitliyə, xarakter bütünlüyünə önəm verilir. Bunların zaman maşınına düşüb dəyişməsi insanlığın aşınmasına gətirib çıxarır ki, bu da məqsəd deyildir. Odur ki, bəzən müqayisələr yersiz olur. Çox vaxt mənəvi inkişafda dini bəhanə edir və ya mənəviyyat deyində dini nəzərdə tuturlar. Xeyr, mənəviyyat sırf din deyil, əksinə din özü mənəviyyatın içindədir. Din Allaha inanmaq və ibadət, qulluq olduğu qədər, eyni ölçüdə həm də mənəviyyata xidmət edir və mənəviyyatın bir sütunudur və əksinə.

Din, psixologiya, sosiologiya, fəlsəfə və s. hansı elm sahəsinə yanaşırsa, bunların hamısında insanın həmin elmi sahəyə xidmət etdiyini görürük. Hətta insanı ucaltmaq üçün endirilən dində də insanın dinə xidmət edir. Allah, “Mən gizli bir xəzinə idim bilinmək və sevilmək istədim insanı yaratdım” (Divân-ı Niyaz-ı Mısıri, 2) dediyi zaman belə insanı bir xidmət üçün yaratdığını etiraf edir. Dinin hər mərhələsində, şəriətdə, təriqətdə, mərifətdə, həqiqətdə də insan bir fərd olaraq sadəcə xidmət etdiyi qədər vardır və xidmət etdiyi qədər sevilir, xidməti qədər mükafat alır. Dindəki cəza və mükafat anlayışı da insanın özünə deyil, bir başa allaha xidmətinə görə verilir. Ancaq insanın fərd kimi toxunulmazlığını və gücünü islamdakı qul haqqı anlayışı təsdiq edir. Qul haqqı anlayışı ilə insanın bəşər və ilahi müstəvidə toxunulmazlığı, özünə sahibliyi və gücü dövrəyə girir. Burada da insanın mənəvi gücü ön plana çəkilərək, qul haqqına girməməyə, mümkün olduğu qədər haqları halala çevirməyə və bağışlamağa çağırılır. Ancaq bu, yenə də insanın gücünün təsdiqidir.

Bəlli bir qrup din adamı dini vacib sayaraq mənəviyyata önəm vermirlər. Digərləri məsələn, Zinnbaur və Parqament isə mənəviyyatın dindarlığın qəlbi və ruhu, dini həyatın təməl prinsipi olduğunu irəli sürməkdədir.

Başqa bir yanaşmada isə mənəviyyat dindən ayrı formalaşdırıldıqda, müasir insan mənəviyyatı fərqli bir inanc olaraq qəbul edir və dindən uzaqlaşır. Bu da dini prinsiplərdən zərərli sayılaraq insanların yanlış dini yönümdə müqəddəslik anlayışını zədələyir. Bu baxımdan mənəviyyatı dindən tam ayırmaq onu saxta bir yola aparıb çıxarar və mənəviyyat adına insanın müxtəlif bütələrə tapmasına yol açar. Buna görə də mənəviyyat əslində dindən tam ayrı deyil, dindən yararlanaraq inkişaf edə bilər. Çünki mənəviyyat dini əvəz etmir, mənəviyyat din adına qəbul edilməməli və sadəcə şəxsin fərdi iç dünyasının huzur sistemi olaraq fəaliyyət göstərməlidir.

“Elmi bir yanaşmayla mənəviyyat, təbiət və metafizik məsələləri ələ alan, ilahi köklü bilgilərə dayanan bir ekoldur. Elmin qaynağını və mahiyyətini təşkil edən mənəviyyat, metafizik aləmdəki dünya gözüylə görülməyən hər şeyi araşdırdığı kimi, mərifət, rüst kimi mənəvi nemətləri, gözəllikləri və yaxşılıqları dərindən araşdırır. Vəhy qaynaqlarından bəslənərək dünya gözü ilə görülməyən, amma iç dünyamızla ayrıldığına inanmadığımız qeyb aləminə aid məsələləri bütün olaraq ələ alan mənəviyyat, insanın həm rəşadət inancını, həm də bütüncül düşüncə üfiqini qüvvətləndirir” (Doktor prof. Əli Səyyar).

Mənəviyyatla ilahiyyat əslində iç-içədir və kənardan baxanda eyni mahiyyətli kimi görünür. Ancaq ilahiyyat əslən insanı da əhatə edən dini məsələlərlə məşğul ikən, mənəviyyat insanı ön planda tutan elmin adıdır. İlahiyyatın predmeti gözlə görünməyən ilahi varlıqdırsa, mənəviyyatın da predmeti gözlə görünməyən varlıqlardır. Bu, insanın mahiyyətini təşkil edən varlıqlardır. Belə ki, insan daxilindəki maddi varlıqlar-yəni orqanları ilə yaşadığını bildiyimiz kimi, İnsan görünməyən, ancaq varlığına inandığımız, var olduğunu bildiyimiz nəsnələrlə mahiyyət qazanır. Mənəviyyatın məsələsi də insanda gözlə görünməyən, ancaq böyük mahiyyət daşıyan nüansdır. Belə ki, insanı heyvandan fərqləndirən cəhətlərdən ən böyüyü mənəvi hərəkətlərdir. İnsan, əxlaq anlayışını mənəviyyatın içində böyük bir yerə sahib olan bölüm kimi ələ alır.

Bir sual çıxır, allaha inam mənəvidirmi, allaha inam və ibadətlər mənəviyyat adlandırılabilirmi? Bəlkə də bəsit səslənir, amma inam və ibadət mənəvi olmaqla yanaşı öncə ilahiyyat və din elminin sahəsidir. Mənəviyyatda isə insan mərkəzli ilahiyyat mövzusu işlənir. Bu o demək deyil ki, Allah insandan geridə tutulur, xeyr, Allah insanı yaratdığı və insana mənəvi hissiyyat qabiliyyəti verdiyi üçün üstün və sonsuz qüdrətdir. İnsan Allaha sərf etdiyi, ucalıb Allahda qərq olduğu-yox olub itdiyi zaman və bu məqsəd üçün çalışarkən dəyər qazanır. Bunu anlayır və qəbul edirəm. Ancaq bu dəyərə və məqama ucalmaq insanın öz mənəviyyatını yonma, törpələmə və cilalama dövrlərindən sonra çatılır. Bunlar mənəviyyat elmi terminləridir.

Mənəviyyat yonma, törpüləmə və cilalama işləmlərinin gerçəkləşdiyi və bundan sonrakı ülvilik dönəmi yaşamı bəzirləyən incəliklərin işləndiyi nöqtədir. Burada din, ilahiyyat, fəlsəfə, ədəbiyyat, incəsənət, poeziya aparıcı rol oynamaqla, mənəviyyat elminə xidmət etməklə insanın üstün insan olmasına hədəflənmişdir. Bu toplumsal bir anlayışdır. Mənəviyyat toplum və fərdi mənəviyyat olmaqla iki yerə ayrılır. Çox zaman toplum mədəniyyətinə daha çox fikir verilir, ümumi olaraq toplumda davranış, qayda qanunlara əməl etmək, adət ənənə, mentalitet mənəviyyat mövzularını əhatə edir. Mənim mənəviyyat anlayışında isə bütün bunlar mənəviyyatın alt yapısıdır. Bunun üstündə qurulan insan mənəviyyatının cilalanma mərhələsidir. Ayrıntılarını sadalamağa ehtiyac görmürəm.

Tarix indiyə qədər bir çox mənəvi doktrinlər, mənəvi konsepsiyalar, arınma fəlsəfələri, ənalhaq məqamları, mənəm allah iddiaları və qanunları görüb. Sufiliyin, təsəvvüf aləminin ana mövzusu, əsas prinsipi elə budur. Üst insan yaratmaq, özünü fəna fillah məqamına çatdırmaq. Fani olanın ədəbiyə, ilkinliyin aliliyə, bəsitin ucalığa yönəlməsi, təriqət yolu ilə gerçəkləşdirib mərifətdə yol alıb həqiqətdə itmədir. Mən bu mərhələ və bu yolu çox uyğun hesab etməklə, mənəviyyatın ən gözəl üsul və tətbiq yöntəmi olduğunu deyərək mütərəqqi və üstün yol olduğunu qəbul edirəm. Burda, obyektı insan, insanın ruh aləmi, iç dünyası olan bir elm kimi fəaliyyət göstərən mənəviyyatla ilahiyyat iç içədir.

Mənəviyyatın əxlaqla eyniləşdirildiyinin də çox zaman şahidi olmuşuq. Əxlaq ərəbcə hulk (hılk) sözündən yaranmış və yaradılış, insanın yaradılışı və ruhani xüsusiyyətlərinin toplamını bildirir, xasiyyətlər, vərdislər, xarakter, özəllik, davranışlar mənasını verir. "Əxlaq insanın bir qayəyə yönələrək öz iradəsi ilə yaxşı davranışlar sərgiləyib pisləklərdən uzaqlaşma mübarizəsidir."

Bəli, əxlaq mənəviyyatın tam oxşarıdır, ancaq arada incə bir cizgi var: əxlaq toplum içi davranışlarda əks olunur, görünən bəlli əməllərdə üzə çıxır və mənəviyyata daxildir. Mənəviyyat isə bəlkə də ömrü boyu üzdə olmur, alt qatda varlığına davam edir, ancaq iç dünyasında insanı ayaqüstə dik tutan, iç aləmini idarə edən və filtrləyən bir nəsnədir. Vəcdan iç dünyamızdakı əxlaq nəzarətçisidirsə, o da mənəviyyat sahəsinin əsgəridir.

Bu gün mənəvi durum niyə arxa plandadır? İnsanın ağılı insanı bir bütün olaraq anlayacaq və idarə edəcək şəkildə yaradılıb. Elm də, düşüncə də insan aqlının məhsuludur. Bəs elə isə aqlın son məqsədi nədir? Sadəcə dünyaya sahib olmaq, dünyanı idarə etmək, dövlət əldə etməkmə? Əgər elədirsə niyə insan əldə etdiyi bu qədər dövlətlə, dünyayla xoşbəxt olmur? Niyə insan əbədi yaşamır? Niyə hələ də öz içində vurnuxur. Hələ də beynini və qəlbinə gəmirən suallara cavab tapa bilmir. Hələ vaxtla məkanın sirli əlaqəsinin xəyalını belə qura bilmir, nəinki tapmaq və o sirrə sahib olmaq.

Həyat dəyişir, bütün qanunlar, qaydalar dəyişir, sərhədlər dəyişir, meyarlar dəyişir. Ancaq zamanın qısnığında dəyişməyən, dəyişməməli olan bir dəyər var, o da insanlığın dəyişməməsi, qazanılan sabit mənəviyyatın dəyişməməsidir. Ölkə hansı qanunla idarə olunursa olunsun, yaşayış hansı dərəcədə təmin olunursa olunsun, kapitalizm, sosializm, kommunizm olsun, istərsə kosmopolit məkan olsun, ancaq insanlıq bir varlıq olaraq, əllə tutulan gözlə görülən maddi bir dəyərin qorunduğu kimi qorunmalıdır. Meyarlar maddiyyatı, əllə tutulan, dəyərli olanı daha asan qoruya bilir. Ancaq maddiyyatın hakimliyi, mənəviyyatın əzilməsinə gətirib çıxarmamalı. Biz bu gün mənəviyyat adına, insanlığın bu müstəvidə varlığını qorumaq adına mübarizədəyik. Cəhəllə, savadsızlıqla, mütərəqqi elmsizliklə, elmin, texnikanın sürətli təkərləri altında mənəviyyatın can verməsinə qarşı çıxırıq. İnanın, hər şey işlənir, aşınır, itir, yox olur, hər əməl bir gün dəyərini itirir, bir tək insanlıq əbədidir. Amma bu çox zaman önəmsənmir, necə olsa əbədidir, mənəviyyat itən deyil deyər, bunun varlığını davam etdirməyi ədəbiyyatın, sənətin, musiqinin, şeirin, incəsənətin, teatrın öhdəsinə ötürürlər. Bu meyarlar, əlbəttə ki, mənəviyyata xidmət edir, ancaq mənəviyyatı tamamlaya bilmir. Dinmi? Din mənəviyyata xidmət edir, ancaq o da mənəviyyatı əhatə edib tamamlamır. Mənəviyyatı bir tək Allahın izni ilə insan özü tamamlaya və kamil ola bilər. Bu gün kamil insan ehtiyacı tükənmişmi, yaxud sənət və incəsənət vəzifəsini yerinə yetirir, insanı doyururmu, qane edirmi? Bu mümkün deyil, insan sənətlə, incəsənətlə nə qədər məmnun olsa, ilhamlanıb romantik hislər yaşasa da, yaxud həyatındakı sorunları sənətdən aldığı təcrübəylə həll edə bilsə də, şüurunda, şüuraltında özünə tam yaxınlaşa, özünü, iç dünyasını tam mənası ilə açaraq anlama və anladığını reallaşdırma bilmir. Buna mənəvi gücü yetmir, çünki kənardan əxz etdiyi duyğu və təcrübə qəlbinin dərinliyindən cücərmiş deyil, oraya qoyulmuş, sonradan atılmış toxum kimi üzdə qalır, ya da cücərsə də kök atıb dərinləşə bilmədiyi üçün insana mənəvi güc qazandıra bilmir. Ancaq mənəviyyat elminə vəqif olan, bu elmi bir gerçəklik qəbul edən yaxınlaşaraq öyrənir və tətbiq edir.

"Hayatın genişliyi uzunluğundan daha önəmlidir" deyir İbni Sina. Mənəviyyat, La Pierrenin də təsnifatında dediyi kimi, həyatda məna axtarmada yardım edər, insanın ifrata varmada qarşısını alır, özündən kənarda güc aramaz və yanlış tərəflərdən gələn çağrılara ağılla münasibət bildirər, insanın bu həyatdakı yaşayışında öz daxilində ən dəyərli olanı, ən gerçək və yüksək olanı fərqləndirər, Allahı gərəkdiki kimi anlar və sevər, mövhumata, xurafata düşməz və insanlar arasında öz hisləri ilə hökm çıxarıb yanlış yarıqlar etməz.

Mövlənin da dediyi kimi "Mərifət daşa baxanda orda çiçəyi görməkdir" yəni mənəviyyatla əxz etdiyinin tətbiqidir.

Bu gün bütün dünyada mənəviyyata qərribə bir maraq yaranıb və mütəxəssislər bu mövzunu iki yöndən-toplumsal və fərdiyyət baxımından araşdırırlar. Toplumsal araşdırırların fikrincə, mənəviyyata yaranan bu maraq “modernliyin qüsurlarına qarşı fərdin cavabıdır”.

Bu gün mənim çıxışım sizə bəlkə də çox bəsit görünəcək, çünki mən bu mövzunu çox səthi keçdim. Mənəviyyatın bir elm kimi sərbəst varlığını və bir elm sahəsi olaraq öz predmeti və obyektə olmaqla inkişaf etdirilməsinin vacibliyini nəzərinizə çatdırmaq istədim. Ümid edirəm ki, bundan belə konfrans və elmi toplantılar olan zaman digər elm sahələrinin yanında mənəviyyat elminin də adı çəkiləcək.

Nəticə

Tarix kamil insan obrazını çox görüb, ancaq bu gün kamil insan anlayışı maddiyyatın buxovları altında unudulmaqdadır. Buna baxmayaraq digər bir qütbdə kamil insanın yaratma prosesində dinlə çiyin-çiyinə mənəviyyat elmi fəaliyyətini davam etdirir. Mənəviyyatın bir elm kimi vacibliyini dünya mütərəqqi elmi artıq qəbul edib və bu məqalədə bu fikri müdaifə edərək mənəviyyatın insan həyatı, həyatın mənasını anlamada və anlama ilə xoşbəxtliyin yaşanacağını dilə gətirməyə çalışdıq. Mənəviyyat texnikanın hakimliyini qəbul edərək öz varlığını da sübut edir. Həyat mənəviyyatsız olarsa, təməlsiz tikili kimi bünövrəsiz və güvənsiz olar.

Ədəbiyyat

1. Seyyar, Ali; Ahlâk Terimləri: Bkz.: Ahlâk ve Ahlâk Teorileri.
2. Seyyar, Ali; İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri: Bkz.: Felsefe.
3. Dindarlığın Bir Boyutu Olarak Maneviyat Hıdır Apak - Muhammet Cevat Acar.
4. Robert A. Emmons ve Raymond F. Paloutzian, "Din Psikolojisi: Dün, Bugün ve Yarın", Editör: Ayten, A., Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar, ss.13-55, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 20
5. Zinnbauer ve Pargament, "Dindarlık ve Maneviyat", 2013, ss. 91-92.
6. Peter C. Hill ve diğerleri, "Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma: Birleşme ve Ayrılma Noktaları", 2013
7. Bamonti, Lombardi, Duberstein, King, & Van Orden, 2016
8. Emmons, 2003